

Polgár Anikó (1975) irodalomtörténész, műfordító, a pozsonyi Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének docense. Kutatási területe a magyar műfordítás története és az antikvitás magyar hatás-története.

Legfontosabb publikációi:

Catullus noster. Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben (2003)

Ráfogások Ovidiusra. Fejezetek az antik költészet magyar fordítás- és hatástörténetéből (2011)

Legutóbbi írása az *Ókorban*:

„Legfeketébb elefánt”. Horatius 12. epódosa magyarul (2012/3).

A tanár iróniája

Költészet és didaktika Devecseri Gábor Horatiushoz írt levelében

Polgár Anikó

Devecseri Gáborra az a legjellemzőbb, hogy szinte minden műfajban igyekezett kifejezni magát, s többnyire azon a kellemesen csevegő hangon, amely kedves Homérosza hőseinek beszédmódját és világszemléletét is jellemezte” – írja Devecseri-portréjában Rónay László.¹ Ez a sokműfajúság, illetve csevegő tónus valóban jellemző Devecserire, ám a hangnem sziporkázóan szellemes és közvetlen jellege sokkal inkább köthető a satíra- és episztolaköltő Horatiushoz.

A magyar didaktikus költészet egyik gyöngyszeme, Devecseri Gábor Horatiushoz írt verses episztolája előtt csodálattal, ugyanakkor a múzeumi tárgyat megillető elhatárolódással áll meg a 20–21. századi olvasó. A vers különféle létmódjait és olvasási lehetőségeit azok a megjelenési formák is befolyásolják, melyek részben a szerzőtől, részben a szöveg későbbi kiadótól eredeztethetők. A kétnyelvű címadást, a költemény utalásrendszerét az első megjelenés kontextusa határozza meg: szerkesztői utószóként íródott egy latin–magyar kétnyelvű kötetbe.² Az 1961-es (a későbbi, ún. Horatius-vita kapcsán elhíresült³) kétnyelvű Horatius-kötet előmunkálatai során Devecserire a fordítások kiválogatása, a fordítókkal való kapcsolattartás és a fordítások ellenőrző szerkesztése hárult, s ebbe metrikai javítások, új megoldásjavaslatok egyaránt beleférték. Az utószó alkalmi műfaj, s ez a pozíció az aktuális, a kötet szerkesztésére vonatkozó háttér-információk fontosságát hangsúlyozza: a vers ebből a szempontból nem önmagában, hanem más szövegek viszonylatában érdekes, a kötet főszövegének csupán paratextusa, s egyben a fordítói-szerkesztői munkára reflektáló metaszöveg is.

A vers *Levél Horatiushoz* címmel Devecseri saját verskötetében is megjelent,⁴ a költő versei és allegorikus verses drámái között, majd a szépirodalom térfelén mintegy véglegesen megtalálva saját helyét (a költő életművét finomítva, megrostálva közvetítő) összegyűjtött versek kötetébe is⁵ bekerült. A magyar klasszika-filológusok és a fordítástörténet kutatói ugyanakkor tanulmánynak is tekintik, kijelentéseit úgy idézik tudományos állítások igazolására, mintha versbe foglalt értekező prózáról lenne szó.

A szöveget nemcsak Szilágyi János György tartotta az értekezések párjának, besorolva a verset Devecseri görög–római tanulmányokat tartalmazó kötetébe,⁶ hanem Józán Ildikó is, aki magyar fordításelméleti szöveggyűjteményében egyetlen verses szöveggént ezt az episztolát is közzétette. Szilágyi János György, aki a Horatius-kötet verses utószavát „hexameteres zárótanulmánynak” nevezi, döntését a *Műhely és varázs* című tanulmánykötet utószavában meg is indokolta: „Devecseri, mint egyéb prózai műveiben, tanulmányaiban is gyakran fordította versre a szót ott, ahol mintegy csomópontjaira érkezett mondanivalójának, és pregnáns, tömör, áttetsző fogalmazásnak érezte szükségességét. A Horatius-utószó teljes egészében ilyen versre fordítása a szónak akkor, mikor az élete nagyobbik felét betöltő legfontosabb poétikai kérdésekre fogalmazta meg összefoglalóan a maga válaszát.”⁷ Szilágyi szerkesztői koncepciójában tehát a Horatiushoz írt verses levél a tanulmánykötet verses betéjtjévé válik, szervesen beilleszkedve a tanulmányok közé, elmélyítve és árnyalva azok mondanivalóját, ahogy az *Epidauroszi tücskök, szóljatok* című, prózában írt útinapló verses beékelései is intenzívebbé teszik a prózában leírt jelenetek hatását.

Egyszóval, költő-fordítók hódolatával hódol e könyv. Kik mind külön ízekkel gyarapítják sokszinű, -ízű munkádat. S hogy (mint ahogy abban teljes költészet, sok mester dús tanítása és sok előd vívmánya sűrült eggyé) legyen egység itt is, azon munkálkodtunk, Borzsák, a tudós, és én magam is; hogy a sok fordító műve jelentsen csak gazdagságot, csak egész s eleven mai költést, hívet az antikhoz, s ugyanakkor szerteosót ne, hogy ne bogározzék valahogy szét nyája az oly sokféle erőnek, igyekvésnek, szaladozva vigyáztunk, két terelő puli, hű elvekkel futva-csaholva.

(...)

Egy bizonyos: hogy a könnyed szó és véle a súlyos mondandó együtt jelenik meg Nálad ezerszer, s hogy nincs ihlettel teltebb vates se Tenálad, hattyúként a hyperboreus tájakra találó, messze magasba simán suhanó, sem jobb csevegő, kit – bár ha lazán veti-fűzi szavát – úgy éltet örökké dévaj megjegyzése, akár ódái haragja és jege és tüze, mert megszüntetvén a szavaknak ősi gomolygását végkép, szép római nyelven mélyet, erőt, magasat, gyöngéd susogást, csak-alig-vers szisszenetet, s zengést eggyé olvasztani tudtál. Ezt a mi nyelvünkön lehet éppúgy. És ha lehet, kell.

(...)

...Nem minden azonban szorgalom és képesség még együtt sem: az ihlet nem kitalált agyrém, hogy a fordításban is ott van, és ha hiányzik, a mű rossz lesz, vagy nem kerekül ki. Hát tegyen úgy, aki fordít, mint akinek felesége ezt mondta – az élc így szól – „Nem stoppolok, inkább végy föl két zoknit, hisz nincsenek egy helyen úgysem mind a lukak.” Ha az ihlet szerdán elkerül, eljön majd hétfőn; tegyen így. Kétszer-háromszor is újra készítvén szövegét, tegye eggyé. Abbahagyom, mert máris sokkal hosszabban szöveltem a versek fordítása felel, mint irtál volt Te a versről.

Devecseri Gábor: Levél Horatiushoz
avagy a fordítás művészete

Józan Ildikó a gyűjteményébe beválogatott szövegek műfaja kapcsán óvatosan fogalmaz: a magyar fordításelméleti szöveggyűjtemény olyan különféle műfajú írásokat tartalmaz, „melyek döntően befolyásolták egy-egy korszak fordításelméleti gondolkodását, illetve melyek a magyar fordítástörténet jelentős, emblematikus pillanatairól adnak hírt”.⁸ Devecseri műve valóban egyedülálló abban a tekintetben, hogy költői intenzitása ellenére a magyar fordításelméleti gondolkodás meghatározó elemévé vált, költészettörténeti helyét azonban máig nem sikerült megtalálnia.

Jelen írás arra tesz kísérletet, hogy Devecseri versét költői szöveggént, a didaktikus költészet megnyilvánulásaként olvassa. A vers didaktikus elemeit erősíti a tanári és tanítványi viszonyok sokféleségének bemutatása, a lecke felmondása és a megtanult lecke utólagos elutasítása; az oktató jelleget azonban a költői elbizonytalanítás, az ironia folyamatos jelenléte írja felül. A versben sokan és sokféleképpen kerülnek tanári, illetve tanítványi viszonyba, a szerepek olykor meg is kérdőjeleződnek vagy egyenesen megcserélődnek. Devecseri Horatius tanítványának vallja magát és nemzedékét, a levelet alázattal és a múlt nosztalgikus felidézésével kezdi, s csak egy hosszú kitérő után tér vissza ehhez a hangvételhez, a mester előtti főhajtáshoz, a tanítványi tisztelgéshez. Az alaphangvétel azonban a lázadás: Devecseri mint a sok újat látott fiatalabb nemzedék képviselője kioktatja valamikori tanárát a legdivatosabb, a „legtrendibb” fordítás-szemléletről, rámutatva Horatius fordítási módszerének régimódiságára. Ahogy Horatius ironiája a Devecseri-vers alapmodelljeként szolgáló *Ars poetica*-ban sem mindig szembevetőd, ha utasításaihoz akarjuk tartani magunkat, és rá kell jönnünk, hogy a szavai mögé kell néznünk, illetve fel kell ismernünk, hogy úgy okít minket, hogy közben félre is vezet, úgy Devecseri szabályait sem kell mindig az első jelentésből kiindulva, szó szerint értenünk. Az *Ars interpretandi*-nak didaktikus költészetként történő olvasása elfedheti a mindenkire kötelezően vonatkoztatott szabályok sokszor zavarónak ható kizárólagosságát, ugyanakkor a „filológusok diktatúrájának” engedelmességet Devecseri fordításelméletét is árnyalhatja, különösen akkor, ha a fordítással kapcsolatos vitáirainak humorát és önironiáját is számításba vesszük. Devecserit méltatói hermési jelenséggént írják le, szembeállítva a hermési találékonyságot az apollóni fennköltiséggel. Szörényi László a Bikasírató kapcsán állapítja meg, hogy „Devecseri Gábor magától értetődően hermészi, időnként sikertelenül apollóni ambíciójú életműve saját belső logikáját követve talált rá Dionüszoszra.”⁹ Szilágyi János György a Devecseri-életmű szélsőségesen ellentétes vonásait a *Kígyó* című, „ars poetica”-jellegű vers példáján mutatja be, melyben a kígyó és a hal ellentétes írói-költői alkatokat reprezentálnak. A kígyó Devecseri vágyott mintája, titkok, mély felismerések hordozója: láthatatlan sétáinak nyoma a kemény sziklákon is ott marad. A hal viszont felszínes, egyszer „táncos-magasba csap”, máskor viszont „a szürke víz alatt” bujdokol. Szilágyi szerint „nem nehéz a felszökkenő és a víz mélyén bujdokló hal képe mögött Hermés-Mercurius alakját, az általa megjelenített lelki realitást felismerni”.¹⁰ Devecseri az *Ars interpretandi* megírásával egy apollóni, a költő-váteszhez illő feladatot vállal magára, ugyanakkor az egész szabályrendszernek ironikus keretbe helyezése inkább hermési jelleget ad a műnek. Szilágyi azt is hangsúlyozza, hogy „amit az egyetemen akkor és ma is tudományának tartanak, ahhoz Devecserinek nem volt tehetsége”, „nem lett egyetemi, a szó eredeti értelmében akadémiai tudós”, „de azzá lett és az volt szépirodalmi műveiben”: minden versé vált a kezében, amit a tudományból merített.¹¹

A Horatiushoz írt, apollóni ambíciójú, ugyanakkor hermési leleményességgel megírt költemény az *ars poetica*-hagyománnyal is eleven párbeszédet folytat, s ebben Horatius költői levelének, mint említettük, döntő szerepe van. Horatius az *ars* fogalmán elsősorban a művészet mesterségbeli lehetőségeit érti, s a nyitó passzusban (1–37) a művészi kudarc felőli megközelítésmód didaktikus szándéka érvényesül. A ta-

nítás végül három elementáris felismerésben csúcsosodik ki: a mesterségbeli tudás ismerete elkerülhetetlen, a technikai készség és az elmélet szisztematikusan tudássá alakítandó, a költő számára elengedhetetlen az objektív távolságtartás a saját művétől, azaz a radikális önkritika.¹² Az *ars* antitézisévé a *risus*, a nevetségesség válik: nem nehéz észlelni Devecseri versének retorikai felépítettségében ugyanezt az ellentétet. Pontosan ez a szembenállás szolgál időnkénti költői érvként egy-egy technikai malőr ellenében. Nem csak a pillanatnyi poén, hanem a versbe szedett anekdota is kiemelkedő szerephez jut, olykor szinte példázattá válik, mint ahogyan a Faludy György Villon-fordítását elmarasztaló részben:

Ültem a Centrálban. Vita pergett. Véde Karinthy azt a külön Villon-fordítást, mely divatos volt akkoriban. Hogy hát nem kell oly szörnyű szigorral, mit fiatalágom diktál, szemlélni e könyvet, tett hozzá Villonhoz bár ezt-azt, beleírt, de van, mi nagyon szép benne. – „S az elvek?” – „Ugyan – keze ívet írt le a légben, félig csak s azután lehanyatlott –, majd megnősz, meg is enyhülsz.” Végső nagy zavaromban ezt kértem: „S Frici bácsi vajon mit szólna, ha ötszáz év múltán ugyanígy tennék át francia nyelvű műveit és olvashatná?” Mire elkomorult, és „Szellem nem rúgott elevent – mondotta – fenékre (nem mondotta ilyen finoman) soha még, hanem akkor majd ez történnék.”¹³

Az anekdota kiváltotta *risus* után azonnal következik az *ars*, az arany szabály:

Csínján bánj azzal is így hát, mit megsejtet a költő, és sose bontsd ki a versből, mit bimbóban akart átadni, ki írta, a kortárs vagy késő figyelőknek, időnek előtte ne fejtsd ki szirmai, engedd, hogy munkálkodják vele az, ki általad is megkapja.¹⁴

Az *ordo* és a *facundia*, azaz a költői terv, rend és a kifejezés horatiusi ellentéte a műfordításban a szöveg konzerválásának szolgálatába állítva mutatkozik: Devecseri mintha immansznek képzelné az összeveget, s a fordítás is egy ahhoz igazodó, ideális létű szöveget eredményezhetne. Az *ordo* és *facundia* műfordításbeli szerepének kiemelése Lakatos István Vergilius-fordításának kapcsán jelenik meg a legpregnansabbban, méghozzá azonnali, Horatiushoz szóló mentegetőzéssel együtt:

ékesít és épít, és mit mind nem sorolok föl, mert egyrészt Te tudod, Flaccus, s úntatni – hitemre – nem kívánnálak.¹⁵

Lakatos pozitív példája és modellje *ordo* és *facundia* tökéletes összhangját kínálja, ezzel szemben a *risus* azokat a meg nem nevezett fordítókat sújtja, akiket a költő a bátorság meglétével, ám ugyanakkor a látás teljes hiányával jellemez, az így kialakult ellentét érdekes módon a tunyaság és a filológiai alaposágra utaló komikus gesztus („görnyedj a papír fölibé töb-

bet”)¹⁶ ellentétévé válik. Az eltúlzott *facundia* nem invenció, hanem tehetségtelenség. Míg Horatius az iskolás poézis ellen is fellép az eredetiség jegyében,¹⁷ Devecseri fordítóiskolájában az eredetiség a maximális művészi gondossággal elkészítendő tökéletes másolatban érvényesül: az eredetiség a másik eredetisége, az idegenség sajátjátétele. A fordítói én feloldhatósága és teljes kiiktatása számára nem látszik illúzióknak: épp ezért értékelődik fel az *ars* megtanulhatóságának ideálja, épp ezért sugalmazódhat a kudarc-történetek dinamikája alapján egy tanítás megfellebbezhetetlen helyességének vágya és lehetősége.

Devecseri szerint a fordító (a jó tanárhoz hasonlóan) első sorban közvetítő, akárcsak Horatius, aki a görög bölcsességet közvetíti a magyarság felé, vigaszt nyújtva ezzel a válságos korszakokban. Tanárként Devecseri saját fordítói tapasztalatait rendszerezi, miközben bravúros magyar műfordítás-történetet is kínál. Ahogy Horatius is felvállalta a fenékö metaforikus szerepét, Devecseri sem tehet másként, ám az ő tanítása minden esetben filologizálóan konkrét. Érvétele a legtöbbször a következő sémát követi: egy konkrét fordítási probléma rossz, ambivalens vagy sikeres megoldásának bemutatása, majd (ironikus vagy dicsérő) részletezése, illetve az arany szabály megalkotása. Az *Ars interpretandi* ilyen értelemben hasznosítható példák sorozata, merőben pragmatikus megnyilvánulások értékelése. Devecseri egyszerre tanít, és egyszerre válik a műfordítás-kritika megfellebbezhetetlen szakértőjévé. Horatius Homéros-latinitási kísérletét kíméletlenül vesézi ki, mintegy visszavetítve rá a modern kor egyik fordítói iskolájának nézeteit.

Mert amikor Te Homéroszról két sort latinítva, római versezettek nyelvét finomítani tudad, válogató voltál: kétszer kezdted bemutatni – épp hogy okíts – az Odüsszeiát, mindkét helyen ám úgy, hogy mit amott kiemelni kívántál, mit csak a kedved épp akkor diktált, átvetted, amit pedig éppen ott nem tartottál fontosnak, odébbtaszítottad.¹⁸

Horatius két helyen, az *Ars poeticában*¹⁹ és a *Levelek* I. könyvének második darabjában is²⁰ „lefordította”, vagy inkább saját szavaival összefoglalta az *Odysseia* kezdősorait. Ezekre a versrészletekre utal Devecseri mint (nem túl jól sikerült, fölényes) fordításkísérletekre. Ez a retrospektív szemlélet ritkán megértő azokkal a megoldásokkal szemben, melyek a korabeli befogadói vagy elvárásai horizont szempontjából otthonosaknak és bevettnek számítanak. Horatius esetében a kemény kritika végül az alapfeltételezés megsemmisítésében csúcsosodik ki („Nem fordítasz hát [nem is ez volt / szándékoz], de gyönyörködöl abban”),²¹ ami tekinthető ugyan benevolenciának is, ám a vers egy későbbi dramaturgiai csúcspontján a horatiusi technika teljességgel hasznosíthatatlan és korszerűtlen gyakorlatnak bizonyul. „Nem zsákmányt keresünk”²² – írja Devecseri; a nyelv gazdagítását, ahogy azt Horatius is megtette a görög mesterek átköltése segítségével, nálunk már elvégezte Berzsenyi és Virág Benedek. A költészet ligetének fája már be vannak oltva, itt az idő a teljes lombozattal való átláthatatlanságra. Devecseri saját korát a műfordítás szempontjából egy fejlettebb fázisnak tartja, mely megérett arra, hogy retrospektív és kritikai attitűdből ítélkezzen a múlt felett és megalkossa az új fordítási normarendszer kódexét. A költői team-munka ideje most érkezett el:

*mert érett az idő, egy könyvben mind, aki költő
s mind, aki versfordítással hódol ma a Múzsák
szép tudományának nálunk, bemutatja Tenéked
hódolatát.*²³

Devecseri műve, noha egy konkrét korpuszra (Horatius szövegvilágára) fókuszáló műfordítási kommentárként olvastatja magát, túlmutat ezen a szerepkörön. Maga Horatius e versben három funkcióban jelenik meg: elsősorban egy elsőrangú szövegkorpusz költői megalkotójaként, másodsorban vitapartnerként és teoretikusként, harmadsorban „fordítóként”. A lényeg azonban a latin Horatius szembevitése magyar önmagával: a fordítás tehát az identitással űzött tükörjáték lesz. A szerzői integritás fontossága viszont még a megsokszorozódásban is kardinális szerepű marad, hiszen Devecseri időutazásos technikájának alapfikciója épp az, hogy az igazi Horatius lényegében képessé válik önmaga magyar változatának értékelésére és élvezetére („És, Költő, te ki most figyeled, mint hangzik a versed / új nyelven”),²⁴ analóg módon ahhoz, ahogy más szereplőkkel a Karinthy-anekdotában láthattuk.

Az elméletíró, teoretikus Horatius *Ars poeticájának* megidézése sokkal inkább retorikai hálózatként feszül a Devecseri-szöveg mögé, mint applikálható elméleti támpontrendszerként. Horatius egy angol átültetésének archaizáló nyelvvel szemben²⁵ Devecseri a frissességet, a csevegő tónust, a közvetlenséget díjazza: ugyanazt a könnyed eleganciát, mely az ő Horatiushoz írt költeményét is áthatja. A „múmia-képként” elgondolt alakmás kudarca ismét komikum forrásává válik. Ugyanakkor a rekonstruálás a mai nyelven belül is követelmény marad: a Mars-mező helyett nem írhatunk „mozit, cukrászdát vagy foci-pályát”.²⁶ A régészkedésnek minősülő archaizálással szemben a valóságvonatkozások rekonstruálása fontossá válik: nem az ásatás maga kerül előtérbe, hanem a múzeumi kiállítóterembe szánt műtárgy összerakása, felállítása, prezentálása, kontextusba helyezése. A régi jó tanár vagy szöveg a mához szól, mai nyelven, mai tanulságokkal. Az episztola e pontján Devecseri átveszi Horatius szerepét, immár ő tanítja az eljövendő nemzedéket. Mi jogosítja fel erre? Részint saját fordítói tapasztalata, részint egy filológusi közeg bizalma (a vers egy pontján Borzsákra, később saját nevelődésére hivatkozik), részint a meggyőzés erejébe vetett hit, s természetesen mindezt a felvállalt műfaj legitimálja.

Az episztola zárlatában Devecseri saját filológusi és műfordítói munkásságának genezisést is adja. Az önsors mint a formálódás modellje egy privát tablót eredményez Máthé Elektől Szilágyi János Györgyig, „becsmérlő szavait ki sosem tompítja”,²⁷ melynek összetartó ereje nem pusztán a tanár-tanítvány viszony, hanem a vita, a csevegés, a folytonos önreflexió, a saját kritikai érzék kifejlesztésének igénye. És itt ismét Horatius *Ars poeticájánál* járunk: a költői (fordítói) siker titka jórészt a kritikai látásmód önmagunkra fókuszáló energiáinak hasznosításában rejlik.

Az új művészi elvek pedagógiai értelemben a régi, konkrét esetekből levezethető filológiai tanulságokból hámozhatók ki. A fordítástörténet tanítása is arra való, hogy segítse ezt a munkát. A Horatius-kötetbe rendezett fordítások épp ezért ezt az új paradigmát testesítik meg, így kerülhetnek csupán a függelékbe, s nem a könyv reprezentatív főszövegébe olyan klasszikusnak, ugyanakkor Devecseri szemszögéből már meghaladottnak számító művek, mint Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Radnóti

Miklós vagy Szabó Lőrinc fordításszövegei. Az időmérték dialát kis katalógusbetét hivatott bizonyítani Sylvester Jánostól egészen Dsidáig. A nyelv metrikai képességeit és adottságait a köznapiság is alátámasztja: a „Kérek tíz deka sonkát és ugyanannyi szalámit” vagy a „gépjárművezetőjogosítványok kiadása”²⁸ sorok verstani szabályossága arra int, hogy a mérték a természetesség magas fokát testesíti meg, sőt lényegében bárhol fölfedezhető. Vagyis a fordítói nyelv tanítómestere maga a köznapiság. A „könnyed szó” és a „súlyos mondandó” harmonizálása Devecserinél a formai kritériumok maradéktalan és spontán érvényesülését feltételezi, miközben ez a spontaneitás készségesen közvetíti a vers üzenetét. A spontaneitás illúziója szabállyá alakul: az imitációnak tökéletesnek kell lennie. Devecseri itt egy meg nem nevezett zenész és költő nézetét figurázza ki, aki a sejtetés híveként viszonyult a formához. A sejtetés nem tanítható, a tökéletesség-igény azonban igen. A *risus* és *ars* ismét összhangba kerülve teszi fel az aranyszabály értékű költői kérdést:

*Vajon hát mit szólt volna, ha egy s más
karmester sejtetve vezényel, vagy valamely jó
dalszínház művésze körülbelül énekel?*²⁹

A képek, jelenetek, hasonlatok, anekdoták pedagógiai plaszticitása Devecseri költői technikájának legbravúrosabb részét képezi; a szerző olykor e metafora- vagy hasonlatrendszerrel valószínűsíti az áradatát zúdítja az olvasóra. Ezek a gócpontok, miután fölértékelték a *risus* jelentőségét, megadóan futnak bele a szabály- vagy elvképzés folyamatába, mely készségesen megszövegesülő evidenciákkal zárul. Devecseri pedagógiai módszerei közt a kudarclista komikuma mellett fontos helyet kap a paródia is. A kommentár versbe fordítását például így figurázza ki:

*Apollón,
kit mi időnkben a Nap meg a Múzsák istene-képen
és még gyógyító istenként is hívogattunk,
jőjj s áldj meg kegyesen!*³⁰

Majd jön az aranyszabály: „kommentálja a kommentátor a költőt / és ne a fordítót”.³¹

A didaktikus anekdota, hasonlat, paródia mellett a tekintélyekre való hivatkozás is pedagógiai célzatú. Kodály példája e tekintetben különösen meghatározó:

*Azért – (s nézett fűrkészve) – vagyunk (meg-
nyomta a szót) – költők, hogy e szót „kutyafül” ha talán tíz
szótagban kell mondani, abban mondjuk.*³²

A nyilván stilizált anekdota a csalhatatlan arányérzék és a metrikai pontosság mellett a kitartó formálás technikájának érzékeltetésére szolgál. A legtöbb szabály genezisést hasonló módon teremt meg a költő: történeti polémiát folytat és a jelen kihívásaira figyelmez.

Devecseri mint költő-tanár e költeményben sziporkázó szellemességek sorozatát vonultatja fel, s úgy tanít, hogy tanítása eredményeként mutatja fel magát az elkészült könyvet. E szövegüniverzum már az itt lefektetett szabályok szerint teremtődött meg a költő Horatius reprodukálásában, a tudós-elméletíró Horatiusszal való folytonos vitában, és a fordító Horatiusszal való teljes szembeszegülésben.

Jegyzetek

- 1 Béládi-Rónay 1986, 406.
- 2 Horatius 1961, 601–623.
- 3 A Horatius-vita a rekonstruktív fordításszemlélet (melynek Devecseri volt az egyik fő képviselője) és a nyugatos integráció hívei között folyt (közülük Vas István volt a legharciasabb). A vitáról lásd: Rónay 1979, 176–199; Polgár 2003, 132–137; Polgár 2005, 260–272; Polgár 2006, 7–19; Ittész 2006, 206–213; Kőríz 2008, 14–28.
- 4 Devecseri 1968, 177–204.
- 5 Devecseri 1974, 289–316.
- 6 Devecseri 1973, 399–423.
- 7 Devecseri 1973, 425.
- 8 Józán (szerk.) 2008, 445.
- 9 Szörényi 2011, 165.
- 10 Szilágyi 2011, 354.
- 11 Szilágyi 2011, 352.
- 12 Kilpatrick 1990, 38.
- 13 Devecseri 1973, 414–415.
- 14 Devecseri 1973, 415.
- 15 Devecseri 1973, 414.
- 16 Devecseri 1973, 414.
- 17 Vö. Horatius: *Ars poetica*, 131–137. *Publica materies privati iuris erit, si / non circa vitem patulumque moraberis orbem, / nec verbo verbum curabis reddere fidus / interpres, nec desilies imitator in artum, / unde pedem proferre pudor vetet aut operis lex, / nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim: / „Fortunam Priami cantabo et nobile bellum”* (Horatius 1961, 580). „Úgy lesz majd a közös kincsből a saját anyagod, ha / nem tallózol a hitvány és elnyűtt epikus kör / környékén, s – mint egy tolmács – nem szóval akarsz szót / visszhangozni, s a sok részletben nem veszel el (hisz / akkor már nem szép s kínos mást mondani, mint volt), / s hogyha nem úgy kezded, mint egy epigon, hogy aszongya: »Balsorsát zengem Priamosznak, a nagyszerű harcot!«” (Kőríz Imre fordítása; Horatius 2006, 223).
- 18 Horatius 1961, 605.
- 19 Horatius: *Ars poetica* 141–142. *Dic mihi, Musa, virum, captae post tempora Troiae / qui mores hominum multorum vidit et urbes* (Horatius 1961, 582); „Férfiuról szólj nékem, Múza, ki Trója elesvén / sok nép városait s törvényeit is kitanulta” (Kőríz Imre fordítása; Horatius 2006, 223).
- 20 Horatius: *Epistulae* I. 2. 18–20. *utile proposuit nobis exemplar Ulixen, / qui domitor Troiae multorum providus urbes / et mores hominum inspexit latumque per aequor* (Horatius 1961, 492). „Hasznos, jó példát mutat erre: a bátor Ulixest, / Trója ledöntőjét, aki sok városnak a népét / és életmódját láthatta, bejárva a tengert” (Urbán Eszter fordítása; Horatius 1961, 493).
- 21 Devecseri 1973, 403.
- 22 Devecseri 1973, 404.
- 23 Devecseri 1973, 404.
- 24 Devecseri 1973, 406.
- 25 „...bízz abban a fordítóban, akit nem / nyugöz a tévhit (mint nemrég az angolokat, kik / könnyeden elcsevegő soraid tűzdelve el-évült / bibliafordítás-beli szókkal, akartak emelni / ünnepi nagy dobogót Tealád), hogy a hajdani költőt / hajdani nyelven kell fordítani!” Devecseri 1973, 406.
- 26 Devecseri 1973, 407.
- 27 Devecseri 1973, 423.
- 28 Devecseri 1973, 408.
- 29 Devecseri 1973, 409.
- 30 Devecseri 1973, 415.
- 31 Devecseri 1973, 415–416.
- 32 Devecseri 1973, 420.

Bibliográfia

- Béládi M. – Rónay L. (szerk.) 1986. *A magyar irodalom története 1945–1975. II/1. A költészet I.* Budapest, 406–409.
- Devecseri G. 1968. *Csak annyi meleget.* Magvető, Budapest.
- Devecseri G. 1973. *Műhely és varázs. Görög-római tanulmányok.* Szépirodalmi, Budapest.
- Devecseri G. 1974. *Összegyűjtött versek.* Magvető, Budapest.
- Hajdu P. – Polgár A. (szerk.) 2006. *Papírgaluska. Tanulmányok a görög és latin klasszikusok fordításáról.* Balassi, Budapest.
- Horatius 1961. Horatius Flaccus, Quintus *Összes versei.* Szerk. Borzsák I. és Devecseri G. Corvina, Budapest.
- Horatius 2006. *Válogatott versek.* Szerk. Várady Sz. Európa, Budapest.
- Ittész D. 2006. „A Horatius-ódák XX. századi fordításairól”: Hajdu–Polgár 2006, 201–236.
- Józán I. (szerk.) 2008. *A műfordítás elveiről. Magyar fordításméleti szöveggyűjtemény.* Balassi, Budapest.
- Kilpatrick, R. S. 1990. *The Poetry of Criticism. Horace, Epistles II and Ars poetica.* The University of Alberta Press, Edmonton, 32–54.
- Kőríz I. 2008. *Horatius vini somnique benignus.* Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, BTK.
- Polgár A. 2003. *Catullus noster. Catullus-olvasatok a 20. századi magyar költészetben.* Kalligram, Pozsony.
- Polgár A. 2005. „Másolatok múzeuma. A latin versfordítás rekonstruktív paradigmájának esélyei az ezredfordulón”: Józán I. – Szegedy-Maszák M. (szerk.): *A „boldog Babel”. Tanulmányok az irodalmi fordításról.* Gondolat, Budapest, 260–272.
- Polgár A. 2006. „»Pontosság« és »szószerintiség« a rekonstrukció elméletében. A Horatius-vita néhány elvi kérdése”: Hajdu–Polgár 2006, 7–19.
- Rónay L. 1979. *Devecseri Gábor alkotásai és vallomásai tükrében.* Szépirodalmi, Budapest.
- Szilágyi J. Gy. 2011. *A tenger fölött. Írások ókori görög és itáliai kultúrákról.* Gondolat, Budapest.
- Szörényi L. 2011. *Petrarca Budapesten. Esszék, tanulmányok.* Budapest.